

Proloog

6 april 2018 – Pretoria Central Prison

Het is 4 uur 's ochtends en donker, op het licht van een paar zwakke lampen langs de voetpaden na. De aprilwind is guur in Gauteng, maar het is niet alleen van de kou dat we staan te rillen. We zijn bij de oude executieplaats van Pretoria Central Prison. De stropen die spookachtig heen en weer zwaaien in een kille bries brengen ons allemaal tot zwijgen. Het is alsof de herinneringen en de ziel van alle mensen die hier ter dood werden gebracht nog voortleven.

Iedereen is met zijn gedachten nog bij het overlijden van Winnie Mandela net vier dagen geleden, en zij is een van de redenen waarom ik hier ben met fotograaf Alon Skuy. *The Sunday Times* brengt een reportage over haar overlijden en wij leveren een bijdrage over haar opsluiting in dit gebouw in de jaren 60 en 70.

Vandaag herdenken we echter een ander overlijden, van Solomon Mahlangu, de vrijheidsstrijder van Umkhonto we Sizwe¹ die hier op 6 april 1979 werd opgehangen. Het is een somber, ingetogen ritueel waarbij zijn familie elk jaar zijn laatste gang naar de galg, 39 stappen, opnieuw aflegt. Het laatste dat Solomon zei was:

‘Mijn bloed voedt de boom die de vruchten van de vrijheid zal dragen.
Vertel mijn volk dat ik van ze houd. Ze moeten doorgaan met de
strijd.’

Er konden zeven mensen tegelijk worden opgehangen in de gevangenis, maar volgens historici ging hij die ochtend om 6 uur als enige naar de galg, terwijl de zon de hemel begon te verlichten.

De 22-jarige student uit Mamelodi was opgeleid in de militaire trainingskampen van het African National Congress (ANC) in Angola en Swaziland, en

had de opdracht gekregen om granaten en pamfletten over de Zuid-Afrikaanse grens te smokkelen. De rellen van 1976 hadden hem de ogen geopend, maar hij was politiek nog onervaren. En al snel na aankomst in Johannesburg werden hij en zijn vriend opgemerkt omdat ze zich ‘verdacht gedroegen’. Er volgde een vuurgevecht met de politie waarbij een voorbijganger werd neergeschoten. Mahlangu kreeg de doodstraf, al was het niet duidelijk wie het fatale schot had gelost. Zijn tragische dood in de strijd tegen apartheid is maar een van de vele gruweldaden uit die tijd.

Terwijl hij naar de galg werd geleid, moet Mahlangu langs het vrouwenblok zijn gelopen, waar tien jaar daarvoor Winnie Mandela en zes andere bijzondere vrouwen bijna twee jaar lang gevangenzaten.

De gevangenisautoriteiten hadden ons toestemming gegeven om direct na de plechtigheid op zoek te gaan naar de cellen waar de vrouwen hadden gezeten.

Het oude gevangeniscomplex, nu Kgosi Mampuru II Correctional Centre genaamd, is nog steeds in gebruik en ligt in Salvokop, waar de straten Wimbledon en Klaver elkaar kruisen. Het complex bestaat uit een stel lage maar imposante, lichtbruine gebouwen aan de rand van de zakenwijk in Pretoria. Hier zaten politieke gevangenen opgesloten naast moordenaars en dieven. Het complex was zo uitgebreid dat gevangenen er gemakkelijk in konden verdwijnen, vooral in de doolhof van isoleercellen voor politieke gevangenen.

Na afloop van de plechtigheid voor Mahlangu is de dag aangebroken. We lopen naar de rode bakstenen muren, die zijn omgeven door groene gazons en rozenperken. Naast het tennisveld ligt een zwembad voor de bewakers, dat schittert in de zon. De tegenstelling met de wrede, donkere periode van de apartheid kan niet groter zijn.

We wandelen over de keien op zoek naar Winnie’s cel, met de grijze muren vol bloedvlekken die ze beschrijft in haar geheime dagboek. Maar we worden teleurgesteld. Het enige dat is overgebleven van het oorspronkelijke gebouw uit 1906 is een bakstenen muur en een wachttoren, bewaard als historisch monument. Een van de gevangenisdirecteuren, Rudie Koekemoer, vertelt dat het gebouw volledig is gerenoveerd en sinds 1969 verscheidene keren is verbouwd.

Er zitten nu mannelijke gevangenen in een minder streng regime; sommigen mogen overdag naar buiten. De ramen zijn groter, op de vloer ligt linoleum en de cellen zijn nu voorzien van een kast en toilet. Er is ook een televisieruimte voor de gevangenen. ‘We hebben geprobeerd de bewakers te vinden die in de gevangenis werkten toen Winnie hier zat, maar de meesten zijn overleden of met pensioen’, zegt Koekemoer. Een groot deel van de dossiers is vernietigd, zoals veel documenten uit de periode van de apartheid, en de functionarissen uit die tijd zijn in alle anonimiteit doodgegaan of uit het actieve leven verdwenen.

De gevangenisarchieven bevatten maar weinig gegevens over de periode dat de vrouwen in eenzame opsluiting zaten. Ze waren immers niet veroordeeld of aangeklaagd, maar zaten alleen lange tijd in bewaring. De meesten hadden waarschijnlijk geen gevangenisnummer gekregen.

‘Uitgaande van wat ze uit haar cel zag, moet die aan de oostzijde hebben gelegen. Maar het hele gebouw is gerenoveerd, op de herdenkingsmuur na’, zegt Koekemoer. ‘We hebben geen isoleercellen meer.’

De zeven vrouwen zaten hier vanaf de winter van 1969 tot het voorjaar van 1970, elk apart in een kleine cel met betonnen vloer, en werden er alleen uit gehaald voor een verhoor of marteling. De omstandigheden waren zo slecht dat Winnie ernstig ziek werd. Ondanks hun afzondering voelden de vrouwen zich nauw verbonden. Alles rondom hen was erop gericht ze te breken, lichamelijk dan wel geestelijk. In haar gevangenisdagboek schrijft Winnie:

‘Mijn cel is naast de verhoorruimte. Ik heb nachtmerries omdat ik elke dag gevangenen hoor gillen als ze mishandeld worden. Dat zal ik mijn leven lang niet vergeten. Het is alsof je de brandende pijn van de stok of de waterslang op je eigen lijf voelt. Je kunt je nauwelijks voorstellen dat vrouwen iemand zo kunnen straffen. Ik huil zonder het te beseffen en vergeet zelfs vaak mijn tranen weg te vegen.

Dit hysterische geschreeuw treft me in mijn hart en mijn waardigheid. De vrouw die om genade smeekt is vaak twee keer zo oud als de 23-jarige heldin die de slagen toedient. Maar zij is

natuurlijk wit en bovendien cipier, en daarom mag ze alles. Zij beslist over leven en dood. In haar woede slaat ze de gedetineerden zelfs met hun hoofd tegen de muur buiten mijn cel. Als het bloed uit de wonden gutst, slaat ze nog harder.'

Het is ijskoud deze ochtend. Wij lopen naar de andere mensen van de media die bij de consumpties staan. Iedereen praat over Winnie, over de verhalen die zijn opgedoken in de dagen sinds haar overlijden, en over de aanstaande begrafenis.

Ik pak een kop hete thee aan en warm mijn handen.